

GIETRZAŁD W SYSTEMIE OŚRODKÓW PIELGRZYMKOWYCH EUROPY I POLSKI

Wędrowki do uświęconych miejsc odbywały się niemal od początków historii człowieka. Pielgrzymki, oprócz wartości w sferze religijnej, stanowiły też ważny element w rozwoju horyzontu geograficznego i kulturowego społeczeństw. Zawsze były też jednym z głównych czynników tworzących szeroko pojętą kulturę religijną.

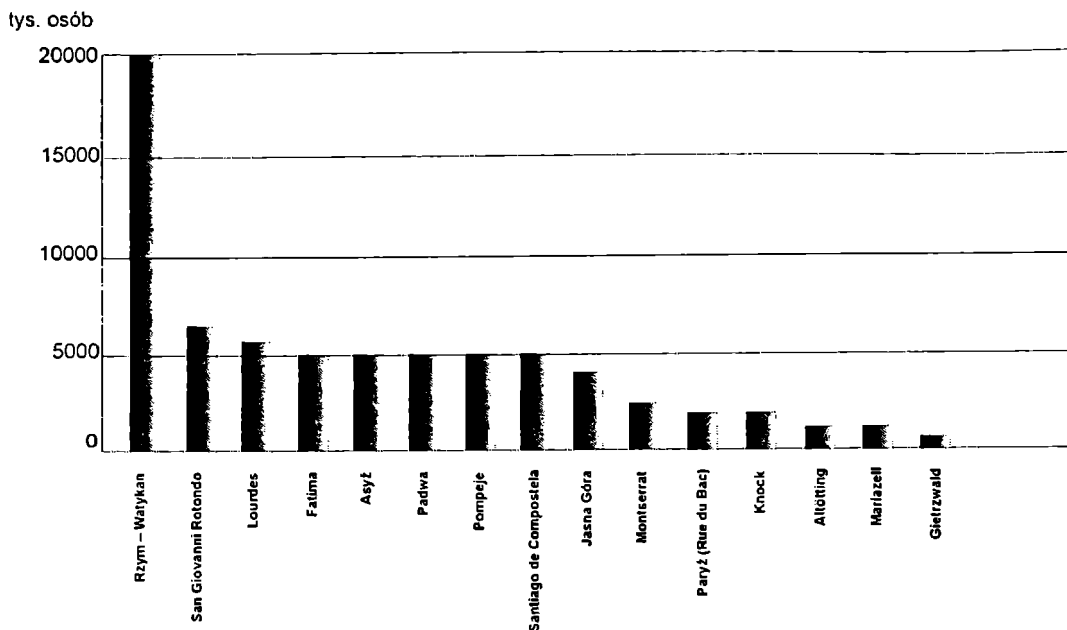
Migracje wynikające z motywów religijnych odgrywały i odgrywają nadal ważną rolę w procesach migracyjnych wielu krajów. Pielgrzymki można więc zaliczyć do bardzo trwałych praktyk religijnych. Należą one do zjawisk o charakterze ponadkonfesyjnym i ponadczasowym. Zapewne podróże takie odbywały się już w religiach prehistorycznych. Wędrowki te możemy zatem uznać za jedną z najstarszych form migracji, wynikających z motywów pozaekonomicznych.

Pielgrzymowanie jest współcześnie jednym z ważniejszych zjawisk religijnych, kulturowych i społeczno-ekonomicznych. Wbrew powszechnie panującym obecnie tendencjom do laicyzacji życia indywidualnego i społecznego, w okresie ostatniego dwudziestolecia obserwuje się gwałtowny rozwój migracji pielgrzymkowych. W Kościele rzymskokatolickim, ale nie tylko, wiąże się to niewątpliwie z licznymi podróżami apostolskimi Jana Pawła II. Szacuje się, że ogółem w pielgrzymkach zdążających do ośrodków kultu religijnego o zasięgu ponadregionalnym uczestniczy ponad 250 mln osób rocznie, z tego około 110 mln, a więc ponad 40%, to chrześcijanie. Ocenia się, że w samej Europie około 30 mln chrześcijan, głównie katolików, poświęca swe urlopy i wakacje (lub ich część) na odbywanie pielgrzymek.

GŁÓWNE OŚRODKI PIELGRZYMKOWE EUROPY

We współczesnym świecie można zaobserwować nasilającą się koncentrację migracji pielgrzymkowych do kilku czy kilkunastu głównych ośrodków. Do największych w Europie chrześcijańskich centrów kultu religijnego, przyciągających łącznie kilkadziesiąt milionów pątników (ok. 30% migrujących wyznawców tej religii), należą: Rzym z Watykanem (kilkanaście mln), Lourdes (6 mln), Jasna Góra

Ryc. 1. Ruch pielgrzymkowy w wybranych ośrodkach kultu religijnego w Europie w 2000 r.



(4-5 mln), Fatima (5-6 mln), Padwa (ok. 5 mln), Asyż (5 mln), a w ostatnich latach także San Giovanni Rotondo (ponad 7 mln). Podobne zjawisko koncentracji ruchu pielgrzymkowego w najważniejszych ośrodkach kultu obserwujemy również w innych religiach.

Należy w tym miejscu poczynić pewną dygresję, niezmiernie jednak istotną dla naszych dalszych rozważań. Mianowicie, w przypadku tak delikatnej materii, jaką jest religia, trudno o randze poszczególnych ośrodków wnioskować jedynie na podstawie frekwencji przybywających do nich wiernych. Frekwencja ta jest bowiem wypadkową szeregu czynników. Z jednej strony może to być liczebność wyznawców poszczególnych religii (w skali świata, kraju lub regionu), usytuowanie geograficzne ośrodka czy też stopień dostępności sanktuarium dla poszczególnych grup wyznawców (np. nie dopuszczanie kobiet czy członków określonych grup społecznych), z drugiej zaś stopień rozwoju infrastruktury komunikacyjnej, zamożność ludności, poziom świadomości religijnej czy wreszcie tradycja pielgrzymowania. W niektórych okresach o natężeniu przyjazdu pątników mogą decydować uwarunkowania polityczne. Surowe przepisy zakonne sprawiły na przykład, że główny duchowy ośrodek prawosławia – Świętą Górę Athos odwiedza rocznie nie więcej niż 50 tysięcy wiernych. Z kolei odległość Bodh Gayi (Indie), najważniejszego ośrodka buddyzmu, od wielu regionów zamieszkałych przez wyznawców tej religii oraz ich ubóstwo sprawiają, że rocznie liczba pielgrzymów nie przekracza tam 500 tysięcy. Niestabilna sytuacja polityczna na Bliskim Wschodzie przez lata nie sprzyjała i nie sprzyja nadal przyjazdom pielgrzymów do Jerozolimy i innych świętych miejsc tego regionu.

Większość miejsc pielgrzymkowych chrześcijaństwa, zwłaszcza zachodniego, jest związana z kultem maryjnym (około 80% ogółu). Sanktuaria maryjne należą – zdaniem Ojca Świętego – do „duchowego i kulturalnego dziedzictwa danego ludu i posiadają wielką siłę przyciągania i promieniowania”¹. Już w okresie średniowiecza funkcjonowały wielkie, związane z kultem maryjnym, ośrodki pielgrzymkowe o zasięgu ponadregionalnym (np. Walsingham w Anglii, Loretto we Włoszech czy Montserrat w Hiszpanii). Wśród sanktuariów polskich od końca XIV wieku coraz ważniejsze miejsce zaczęła zajmować Jasna Góra, która już na początku XV stulecia miała zasięg międzynarodowy.

Spośród wielu ośrodków maryjnych główną rolę odgrywają obecnie: Lourdes, Jasna Góra (Częstochowa) i Fatima. Mają one zasięg ogólnoświatowy i są równocześnie głównymi – obok Rzymu – centrami pielgrzymkowymi w Kościele rzymskokatolickim.

Inne ważniejsze ośrodki maryjne Europy nie mają już tak wyraźnie wykształconego charakteru międzynarodowego, zwłaszcza w wymiarze światowym. Do takich ośrodków, jak Montserrat, Marizell, Altötting, Kalwaria Zebrzydowska, Einsiedeln ruch obcokrajowców jest w zasadzie ograniczony prawie wyłącznie do pątników europejskich.

Szczególne znaczenie w rozwoju kultu maryjnego, a także związanych z nim migracji pielgrzymkowych odegrały miejsca objawień Matki Bożej. We współczesnym katolicyzmie, spośród wielu takich miejsc w Europie główną rolę odgrywają sanktuaria w La Salette (1846 r.), Lourdes (1858 r.) i Fatimie (1917 r.), a w Polsce Gietrzwałd (1877 r.). Ważne miejsce zajmuje też Medjugorje (1981 r.), choć oficjalnie objawienia w tej miejscowości nie zostały jeszcze zaakceptowane przez władze kościelne.

W większych ośrodkach związanych z kultem Męki Pańskiej czy kultem świętych, zasięg ruchu pielgrzymkowego obcokrajowców nie przekracza kontynentu. Wyjątek stanowi Rzym z Watykanem (groby Apostołów śś. Piotra i Pawła, siedziba papieża). W ostatnich kilkunastu latach zaktywizowały się znacznie pielgrzymki do grobu św. Jakuba Większego w Santiago de Compostela (ok. 5 mln pątników rocznie).

Sanktuaria poświęcone Jezusowi Chrystusowi stanowią blisko 8% ogólnej liczby ośrodków kultu religijnego w krajach zachodniej i środkowej Europy. Szacunkowo ocenia się, że ich liczba w skali świata nie przekracza 10% ogółu ośrodków kultu religijnego.

Wśród głównych ośrodków pielgrzymkowych Europy wyróżnić można co najmniej trzy grupy: sanktuaria „wielkie”, „duże” i „średnie”. Pierwszą i najważniejszą

¹ Jan Paweł II, *Rozważania podczas modlitwy Anioł Pański 21 VI 1987 r.*, w: *Tysiąc wielką chlubą naszego narodu*, Red. K. Kunz, Wyd. Zakonu Paulinów, Częstochowa-Jasna Góra 1991, s. 215.

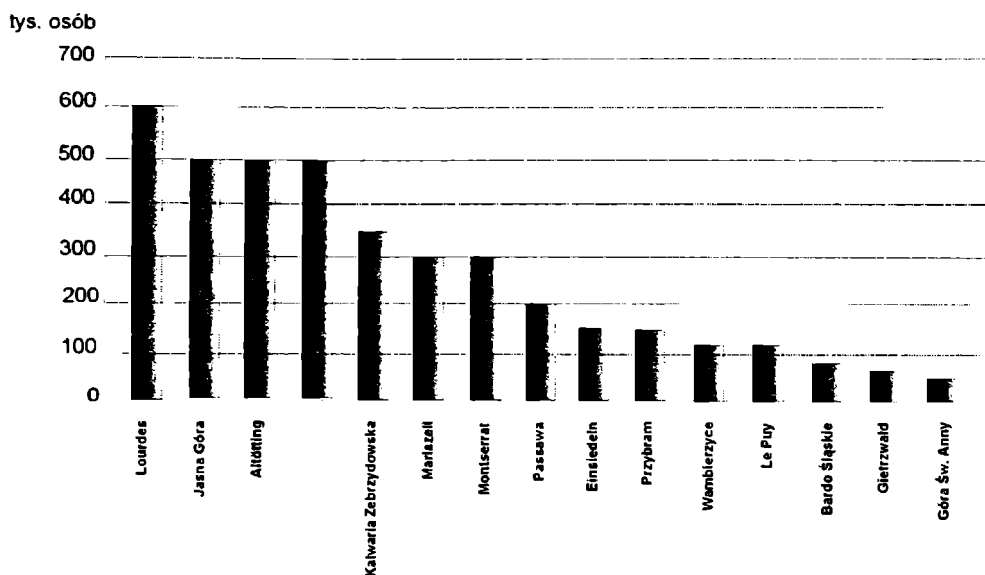
grupę stanowią, wspomniane już wcześniej: Rzym-Watykan, San Giovanni Rotondo, Lourdes, Jasna Góra i Fatima, przyjmujące po co najmniej kilka mln pielgrzymów rocznie. Od kilku już dziesięcioleci ośrodki te odgrywają wiodącą rolę wśród centrów pielgrzymkowych nie tylko świata chrześcijańskiego. Drugą grupę (ośrodki „duże”) tworzą centra przyjmujące od 1 do 4 milionów pielgrzymów rocznie. W grupie tej znajdują się przykładowo: Altötting w Niemczech, Knock w Irlandii, Montserrat w Hiszpanii, Kalwaria Zebrzydowska czy paryskie sanktuarium przy Rue du Bac. Wreszcie trzecia grupa (ośrodki „średnie”) obejmuje sanktuaria o rocznej frekwencji wynoszącej kilkaset tysięcy pielgrzymów. Z ośrodków europejskich w grupie tej znalazły się m.in.: Mariazell, Einsiedeln czy **Gietrzwałd**.

Gietrzwałd jest jedynym sanktuarium maryjnym w Polsce, w którym objawienia Matki Bożej (w 1877 r.) zostały oficjalnie uznane przez władze kościelne. Nastąpiło to jednak stosunkowo późno, bowiem dopiero w 1977 r., w stulecie objawień. Należy pamiętać, iż objawienia w Gietrzwałdzie miały miejsce w czasie zbliżonym do objawień w La Salette (1846 r.), Lourdes (1858 r.) czy Knock (1879 r.). Jednak w przypadku tych miejsc objawienia zyskały stosunkowo szybką aprobatę władz kościelnych, tym samym umożliwiając dalszy, dynamiczny rozwój ośrodków. Objawienia gietrzwałdzkie odbiły się szerokim echem w całej Europie, można znaleźć opinie, że zbliżonym lub nawet większym aniżeli objawienia w La Salette czy Lourdes. Pielgrzymi przybywali „od Morza Bałtyckiego aż po Tatry, od Warszawy i granic Litwy aż za Szczecin, Kaszubów, Kujawiaków, Pomorzan, Czechów, z Wielkiego Księstwa Poznańskiego, Górnego Śląska, Galicji, z Mazurów, Kurpiów, plattdeutsch i hochdeutsch mówiących, z Warmii, Brandenburgii, Śląska itd”². Jednak ówczesna sytuacja polityczna w powiązaniu z wyraźnie polskim charakterem objawień, prawdopodobnie zaważyły na braku ich akceptacji przez władze i Kościół, a tym samym negatywnie odbiły się na rozwoju sanktuarium w kolejnych latach. Warto przypomnieć, iż w trakcie objawień tj. od czerwca do września 1877 r. Gietrzwałd nawiedziło ok. 300 tys. wiernych z całej przedrozbiorowej Polski, a także krajów sąsiednich. Również w latach bezpośrednio po objawieniach przybywało tutaj kilkadziesiąt tysięcy pielgrzymów rocznie, co świadczy o dużej popularności tego miejsca w ówczesnej Europie. Z tego okresu pochodzi też określenie Gietrzwałdu jako „polskiego Lourdes”.

Cechą wyróżniającą objawienia gietrzwałdzkie była ich duża ilość – ok. 160 objawień, podczas gdy w La Salette czy Knock miało miejsce 1 objawienie, w Lourdes – 18, w Fatimie – 6 objawień. Na początku XX w. Gietrzwałd wymieniany był wśród kilkunastu głównych miejsc pielgrzymkowych kontynentu, jednak już wówczas najwięcej pątników rejestrowano w Lourdes (średnio ok. 600 tys. rocz-

² J. O b ł ą k, *Objawienia Matki Boskiej w Gietrzwałdzie ich treść i autentyczność w opinii współczesnych (W stulecie objawień 1877-1977)*, Studia Warmińskie, t. 14, 1977, s.33.

Ruch pielgrzymkowy w wybranych ośrodkach kultu religijnego w Europie na początku XX w.



nie, w 1908 r. – mln). Dalsze lata przyniosły intensywny rozwój sanktuarium w Lourdes i Knock. Popularne w całym Kościele, dzięki księżom saletynom, stawało się także przesłanie Matki Bożej z La Salette. Natomiast sława Gietrzwałdu stopniowo malała, a samo sanktuarium swym zasięgiem oddziaływania obejmowało głównie Warmię. W literaturze powojennej (po 1945 r.) często przypisywano mu nawet rangę lokalną.

Ożywienie ruchu pielgrzymkowego nastąpiło w połowie lat 60. Przyczyniła się do tego z pewnością koronacja obrazu MB Gietrzwałdzkiej, czczonego tu już w drugiej połowie XVI w., dokonana w 1967 r. przez ks. prymasa Stefana Wyszyńskiego oraz ogłoszenie w 1977 r. nadprzyrodzonego charakteru miejscowych objawień. Istotny był również fakt objęcia stałej opieki duszpasterskiej w Gietrzwałdzie przez Księży Kanoników Regularnych Laterańskich w 1945 r. Obecnie sanktuarium w Gietrzwałdzie nawiedza rocznie ok. 800 tys. pielgrzymów, przy czym liczba ta systematycznie rośnie. Oceniając zasięg pielgrzymowania do Gietrzwałdu, należy uznać ośrodek ten za ponadregionalny z wyraźną tendencją do przekształcania się w ogólnopolski. Sprzyja temu także położenie sanktuarium na szlaku prowadzącym dalej na Wschód (Litwa, Białoruś czy Rosja), co w powiązaniu z procesem jednoczenia Europy i ekumenizmu stwarza Gietrzwałdowi nową perspektywę rozwoju. Należy jednak dodać, iż zarówno objawienia gietrzwałdzkie jak i sam ośrodek nadal nie są szeroko znane w europejskiej literaturze przedmiotu, zatem wskazane byłoby ich spopularyzowanie i rozpropagowanie.

GIETRZAŁD NA TLE OŚRODKÓW PIELGRZYMKOWYCH POLSKI

Pielgrzymki w Polsce mają równie wielowiekową tradycję, której nie zawsze jesteśmy świadomi. Za pierwszą pielgrzymkę chrześcijańską na ziemiach polskich przyjęło się uważać przybycie cesarza niemieckiego Ottona III do Gniezna, do grobu św. Wojciecha, w 1000 r. Po wiodącym w średniowieczu kulcie świętych, już od XIV w. coraz większą rolę zaczął odgrywać kult maryjny, który ugruntował się ostatecznie w XVI-XVII w. Ważną rolę odegrał w tym zakresie klasztor na Jasnej Górze (1382 r.).

W Polsce rejestruje się obecnie ponad 500 sanktuariów pielgrzymkowych, spośród których blisko 98% związanych jest z Kościołem rzymskokatolickim. Podobnie jak w całym świecie katolickim, również w Polsce migracje pielgrzymkowe wiązały się (i wiążą nadal) przede wszystkim z kultem maryjnym. Zdecydowana większość pątników zdąża do setek ośrodków – o różnym zasięgu przestrzennym – w których oddają cześć cudownym wizerunkom Maryi. Wędrują do Pani..., Królowej..., Matki... W sieci ośrodków kultu religijnego dominują więc zdecydowanie sanktuaria maryjne. Jest ich około 430 (ponad 85% ogółu), z tego blisko 200 posiada koronowane wizerunki Maryi.

Kult Maryi pojawił się na ziemiach polskich wraz z przyjęciem przez Polskę chrztu. Od początku odgrywał on ważną rolę w dziejach naszego kraju i narodu. Najtrafniej ujął to Jan Paweł II, mówiąc na Jasnej Górze w dniu 5 czerwca 1979 r., że Maryja „po swojemu kształtuje procesy dziejowe na polskiej ziemi”. Do sanktuariów maryjnych pielgrzymowali królowie polscy, polecając wstawiennictwu Matki Bożej różne intencje i podziękowania. Niemal wszyscy monarchowie pielgrzymowali na Jasną Górę w Częstochowie, ale często odwiedzali również inne sanktuaria. Kult maryjny i związane z nim pielgrzymki zintensyfikowały się zwłaszcza po lwowskich ślubach Jana Kazimierza złożonych 1 kwietnia 1656 r., w których oficjalnie proklamował Matkę Boską Królową Polski. Wśród historyków panuje na ogół zgodność, że od ślubów lwowskich kult Maryi nabrał charakteru kultu państwowego i narodowego. Zaznaczyło się to szczególnie w okresie rozbiorów Polski, a także w czasach rządów komunistycznych. Matka Boża stała się powiernicą spraw Polaków, również w kwestii odzyskania wolności, a sanktuaria maryjne pełniły bardzo ważną funkcję integrującą Polaków z różnych zakątków kraju, o różnym statusie społeczno-zawodowym, a czasami nawet różnych wyznań (fenomenem są zwłaszcza pielgrzymki polskich ewangelików do Świętej Lipki czy **Gietrzwałdu**).

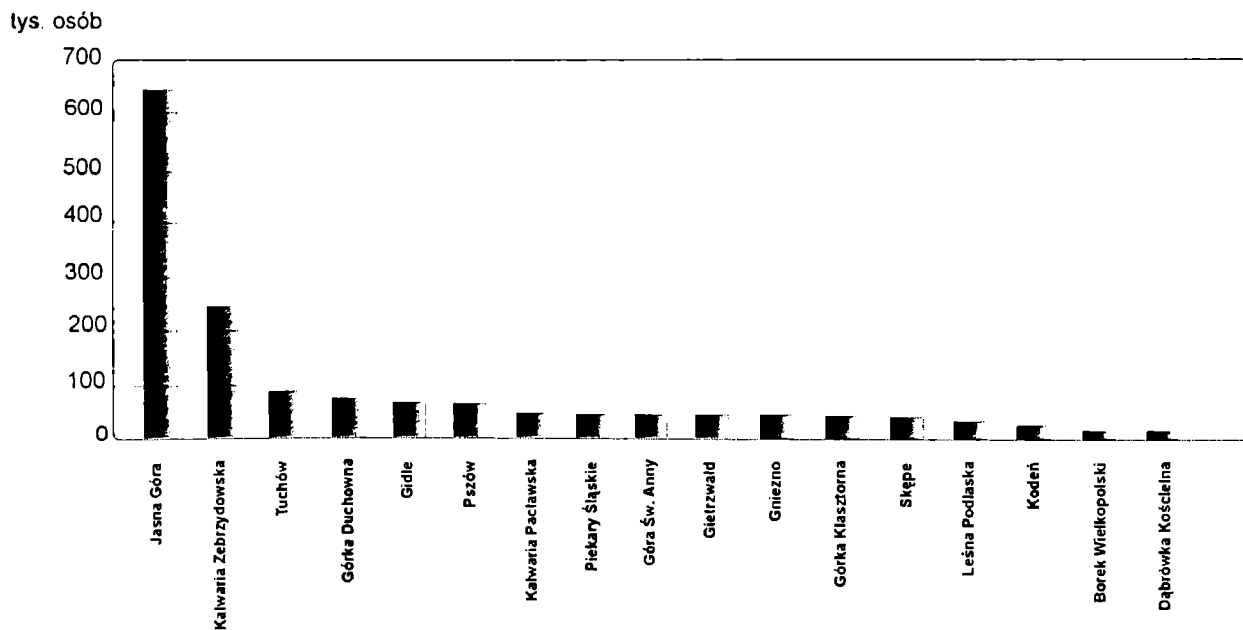
Wraz z rozwijającym się kultem maryjnym wzrastała liczba ośrodków z cudownymi wizerunkami Matki Bożej. Z pewnością przełomowe znaczenie dla rozwoju tego kultu miało ulokowanie na Jasnej Górze ojców paulinów i przekazanie im cudownego obrazu Matki Bożej Częstochowskiej (około 1382 r.). Kult słynących cudami obrazów rozwinął się na większą skalę w XVI w., osiągając apogeum

w okresie baroku. Wówczas to w każdym prawie dekanacie pielgrzymowano do jakiegoś wizerunku Maryi, cieszącego się kultem o zasięgu lokalnym, regionalnym lub ponadregionalnym. Warto w tym miejscu wspomnieć, iż na drugą połowę XVI w. przypadają początki kultu obrazu MB Gietrzwałdzkiej.

Na przestrzeni wieków znaczenie jednych ośrodków zmniejszało się, inne gwałtownie się rozwijały. Ruch pielgrzymkowy odpowiadał zawsze randze religijnej danego wizerunku. Do tej pory brak jest większych studiów dotyczących relacji między natężeniem pielgrzymek a genezą danego miejsca lub czczonego wizerunku. Znaczna część ośrodków znajduje się na terenie osad istniejących już dawniej, jeszcze zanim rozpoczęły się pielgrzymki. O sławie obrazu decydowały często przekazy o jego autorze, wiadomości o cudownych wydarzeniach dziejących się za przyczyną wizerunku (również w jego poprzednim miejscu) czy potwierdzona informacja o innych niezwykłych zjawiskach (na przykład o pojawiających się łzach Maryi). Należy wreszcie wspomnieć o cudownych objawieniach, o których często świadczą wyłącznie przekazy legendarne. Czasami jedyny ślad odnajdujemy w tradycji ustnej. W Polsce bowiem tylko objawienia w Gietrzwałdzie mają oficjalną aprobatę kościelną.

Tak więc wśród ośrodków kultu maryjnego zdecydowanie dominują sanktuaria, których rozwój wiązał się z konkretnym wizerunkiem Maryi, jaki znalazł się w danej świątyni niejako „w sposób naturalny”, a więc podarowany przez fundatora, przywieziony z innego ośrodka, przekazany przez władze kościelne itp. Ale w przypadku kilkudziesięciu ośrodków ich powstanie wiązało się ze zjawiskami „po-

Ruch pielgrzymkowy w wybranych ośrodkach kultu religijnego w Polsce w 1938 r.



nadnaturalnymi”, do których często nawiązują badacze kultu maryjnego i kultury religijnej. Stosując bardzo zgeneralizowaną typologię można wyróżnić co najmniej trzy grupy takich ośrodków:

- ośrodki, w których funkcja religijna rozwijała się lub aktywizowała w wyniku objawień Matki Bożej. W sumie Matka Boża miała ukazać się w kilkunastu miejscach, począwszy od XI w. (Górka Klasztorna), na XIX stuleciu kończąc (Licheń, Gietrzwałd, Rusinowa Polana). Jednak jedynie wydarzenia w **Gietrzwałdzie** zostały zaakceptowane przez władze kościelne. Najczęściej Matka Boża ukazywała się w lesie (m.in. Leżajsk) lub na drzewie (nad drzewem), zazwyczaj na dębie, klonie czy lipie. W tej grupie wyraźnie się zaznaczają dwa podtypy ośrodków: 1) ośrodki, w których kult maryjny w oparciu o czczony wizerunek Matki Bożej był już rozwinięty przed objawieniami (np. **Gietrzwałd**), 2) ośrodki, w których cudowny wizerunek Matki Bożej pojawił się dopiero w jakiś czas po objawieniach (np. Leżajsk, Szczyrk),

- ośrodki, w których rozwój funkcji religijnej wiązał się z odnalezieniem cudownych wizerunków Maryi – łącznie kilkanaście miejsc. Najczęściej obraz lub figurę Matki Bożej odnajdywano na drzewach lub w czasie orki,

- ośrodki, w których rozwój funkcji religijnej wiązał się z tradycją, według której wybrane osoby słyszały głos Matki Bożej wskazującej miejsce kultu Jej Syna i Jej samej (około pięciu przypadków).

Zasięg przestrzenny oddziaływania poszczególnych ośrodków kultu religijnego jest zróżnicowany. Prawo kanoniczne z 1983 r., definiujące między innymi pojęcie „sanktuarium”, wyróżnia – ze względu na rangę czczonego obiektu i jego zasięg przestrzenny – sanktuaria diecezjalne (aprobata Ordynariusza miejsca), krajowe (aprobata Konferencji Episkopatu) oraz międzynarodowe (aprobata Stolicy Apostolskiej). W naukach geograficznych czy ekonomicznych przeprowadzana typologia ma zawsze charakter empiryczny i opiera się na konkretnym materiale źródłowym. Nieco upraszczając taką typologię, można wyróżnić pięć grup sanktuariów: 1) o zasięgu międzynarodowym, 2) o zasięgu krajowym, 3) o zasięgu ponadregionalnym, 4) o zasięgu regionalnym, 5) o zasięgu lokalnym.

Najważniejsze ośrodki mają zasięg międzynarodowy. Są to: Częstochowa (Jasna Góra), Niepokalanów (kult św. Maksymiliana Kolbego), Kalwaria Zebrzydowska, Kraków (szczególnie Kraków-Łagiewniki), Licheń, Oświęcim (cela śmierci św. Maksymiliana Kolbego), Góra Świętej Anny (kult maryjny, św. Anny, kalwaria).

Grupę miejscowości o zasięgu krajowym stanowią trzy ośrodki o zróżnicowanych tradycjach pielgrzymkowych. Zaliczono tu: Piekary Śląskie (kult maryjny, kalwaria), Warszawę (zwłaszcza grób ks. Jerzego Popiełuszki) i Gniezno (kult św. Wojciecha).

Do grupy ośrodków o zasięgu ponadregionalnym, tj. zazwyczaj obejmującym kilka diecezji, zaliczono 25 sanktuariów. Do najbardziej znanych należą: Bardo Ślą-

skie, Wambierzyce, Trzebnica, **Gietrzwałd**, Ludźmierz, Tuchów, Leżajsk, Kalwaria Pałacowska, Kodeń, Leśna Podlaska, Święta Lipka, Wejherowo, Swarzewo.

W grupie ośrodków o zasięgu regionalnym znalazły się 134 sanktuaria. Zasięg wpływu tych miejsc kultu nie przekracza zazwyczaj granic diecezji.

Natomiast jako ośrodki o charakterze lokalnym uznano 330 sanktuariów o zasięgu nie przekraczającym na ogół granic parafii czy dekanatu.

Tak więc **Gietrzwałd** znajduje się w grupie 35 najważniejszych ośrodków pielgrzymkowych w Polsce (tj. 7% ogółu sanktuariów).

W migracjach pielgrzymkowych w Polsce uczestniczy obecnie 5-7 milionów osób rocznie, a więc ponad 15% ludności Polski. Pątnicy polscy stanowią blisko 5% pielgrzymujących chrześcijan na świecie i około 20% w Europie. Dane te pozwalają zaliczyć Polskę do państw o wyjątkowo rozwiniętej aktywności pielgrzymkowej i to nie tylko w świecie chrześcijańskim.

Głównym centrum pielgrzymkowym Polski jest Jasna Góra w Częstochowie. Od czasów pierwszej wizyty Jana Pawła II w 1979 r. ośrodek ten odwiedza rocznie średnio 4-5 milionów osób. Jasna Góra należy, podobnie jak Lourdes czy Fatima, do najważniejszych centrów maryjnych w Europie. Wśród pielgrzymów około 400 tysięcy to obcokrajowcy, przybywający z blisko 100 krajów. Szacuje się, że do Częstochowy są corocznie organizowane pielgrzymki z ponad 80% parafii katolickich w Polsce. Rekordową frekwencję notowano w 1991 r. z racji odbywającego się na Jasnej Górze VI Światowego Dnia Młodzieży. W całym roku zarejestrowano wówczas 7 milionów pątników ze wszystkich kontynentów, z tego podczas samego spotkania z Ojcem Świętym i głównych uroczystości 1,5-1,7 miliona osób. Od końca lat siedemdziesiątych obserwuje się zdecydowany rozwój pielgrzymowania pieszego na Jasną Górę. Rocznie rejestruje się około 150 grup liczących łącznie od 175 do ponad 200 tysięcy osób. Od połowy lat osiemdziesiątych w pieszych pielgrzymkach sierpniowych bierze udział coraz więcej uczestników – zwłaszcza młodych – z zagranicy: 10-15 tysięcy osób z blisko 30 krajów. Piesze pielgrzymki do Częstochowy stały się już swoistym fenomenem religijnym, kulturowym i społecznym w skali ogólnoswiatowej, szczególnie zaś w świecie chrześcijańskim.

Kalwaria Zebrzydowska do dziś uznawana jest za drugie po Jasnej Górze sanktuarium w Polsce. Zarówno Misterium Pasyjne, jak też maryjne uroczystości sierpniowe ściągają dziesiątki, a nawet setki tysięcy pielgrzymów, wzbudzają też coraz większe zainteresowanie cudzoziemców. Ruch pielgrzymkowy wyraźnie się ożywił w ostatnim dziesięcioleciu, osiągając obecnie poziom około 1 miliona osób rocznie. Pątnicy zagraniczni (ponad 50 tys. osób) pochodzą przede wszystkim z krajów należących niegdyś do monarchii austro-węgierskiej.

Od początku lat siedemdziesiątych zaczęła wzrastać ranga Niepokalanowa jako ośrodka pielgrzymkowego, najpierw o zasięgu krajowym, a później międzynarodowym. Ośrodek ten, założony przez Maksymiliana Kolbego w 1927 r., był przez

długie lata przede wszystkim miejscem kultu Niepokalanej. Dopiero od czasów beatyfikacji (1971) i kanonizacji (1982) obok kultu maryjnego zaczął w pełni już rozwijać się kult świętego. Popularność i ekumeniczny wymiar postaci św. Maksymiliana sprawiły, że do Niepokalanowa zaczęły ściągać pielgrzymki z całej Europy, a także Stanów Zjednoczonych i Kanady (liczne ośrodki Rycerstwa Niepokalanej) i Japonii (m.in. Nagasaki – „japoński Niepokalanów”). Rocznie ośrodek ten odwiedza 600-800 tysięcy pątników.

Pielgrzymki do Krakowa wiążą się już tradycyjnie z kultem św. Stanisława Biskupa Męczennika, Patrona Polski i świętej Jadwigi oraz kultem Męki Pańskiej w Mogile. W ostatnich jednak latach zdecydowana większość przyjazdów o charakterze religijnym związanych jest z Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Łagiewnikach i kultem św. siostry Faustyny Kowalskiej. Na główne uroczystości odpustowe (pierwsza niedziela po Wielkanocy) przybywa tu ponad sto tysięcy pielgrzymów z całego kraju i z zagranicy.

U podstaw sanktuarium w Licheniu (sanktuarium Bolesnej Królowej Polski) leżą objawienia Matki Bożej, jakich doznali Tomasz Kłossowski (w 1813 r.) oraz ubogi pasterz Mikołaj (1850-1852 r.). Silny rozwój ośrodka nastąpił po drugiej wojnie światowej i objęciu placówki przez księży marianów. Rejestruje się tutaj 1-2 mln pielgrzymów.

W grupie miejscowości o zasięgu krajowym główną rolę odgrywa obecnie Warszawa i Piekary Śląskie.

W Warszawie najwięcej pielgrzymów (kilkaset tys.) przyciąga sanktuarium św. Stanisława Kostki na Żoliborzu z grobem ks. Jerzego Popiełuszki, zamordowanego przez reżimową służbę bezpieczeństwa w 1984 r. Do 1994 r. grób ten odwiedziło 12 milionów pielgrzymów, wśród których poważny odsetek (około 5%) stanowili obcokrajowcy. Pątników notuje się również przy grobie Prymasa Tysiąclecia, a także przy relikwiach św. Andrzeja Boboli.

W Piekarach Śląskich szczególne miejsce zajmuje pielgrzymka mężczyzn, spośród których ponad 50% to robotnicy. Od końca lat siedemdziesiątych obserwuje się rozwój pielgrzymek robotników z całej Polski. To przede wszystkim sprawiło, że z dawnego ośrodka o zasięgu ponadregionalnym (a więc takim, jakim obecnie jest Gietrzwałd) Piekary Śląskie przekształciły się w ośrodek o charakterze ogólnopolskim.

Wśród ośrodków o zasięgu ponadregionalnym niewątpliwie największe znaczenie mają: Bardo Śląskie, Borek Wielkopolski, **Gietrzwałd**, Gostyń, Kalwaria Pałacowska, Kodeń, Leśna Podlaska, Leżajsk, Ludźmierz, Pakość, Rywałd Królewski, Swarzewo, Święta Lipka, Trzebnica, Tuchów, Wambierzyce.

W przypadku **Gietrzwałdu** szczególna rola tego ośrodka związana jest ze wspomnianymi już objawieniami Matki Bożej w 1877 r. Objawienia te miały duże znaczenie w umacnianiu polskości na Warmii i podtrzymywaniu ducha narodowego

wśród represjonowanej społeczności polskiej. Maryja zwracała się do wizjonerek nie w języku niemieckim, języku zaborców, ale po polsku, przekazała też obietnice bliskiego uwolnienia Kościoła od prześladowań i obsadzenia kapłanami osieroconych parafii diecezji warmińskiej. Zachowane relacje mówią o setkach tys. Polaków przybywających wówczas do Gietrzwałdu, szukających tu także potwierdzenia swej tożsamości narodowej i kulturowej. Obok katolików zaczęli wędrować także polscy ewangelicy, głównie z Mazur, chociaż odbywało się to wbrew zaleceniom Konsystorza Ewangelickiego w Królewcu. W poł. XIX w. poza Gietrzwałdem na ziemiach polskich notowano objawienia Matki Bożej również w kilku innych miejscach, m.in. w Licheniu czy Szczyrku. Jednak ośrodki te nie cieszyły się już taką popularnością i sławą, a wiedza o nich nie wyszła właściwie poza społeczność lokalną.

Należy jednak pamiętać, iż kult maryjny w Gietrzwałdzie rozwinięty był już przed objawieniami i związany był z łaskami słynącym wizerunkiem Matki Bożej. W I poł. XIX w. w poszczególnych łosierach brało udział od kilkudziesięciu do kilkuset osób. W czasie objawień liczba wiernych gwałtownie wzrosła, przybywało ok. 2 tys. pątników dziennie, a w niedzielę i święta nawet kilka tysięcy. Pod koniec XIX w. Gietrzwałd stał się największym ośrodkiem kultu maryjnego w diecezji warmińskiej, przewyższając pod względem ilości pielgrzymów takie miejsca pątnicze jak Święta Lipka czy Głotowo. W tym czasie należał też do głównych ośrodków pielgrzymkowych nie tylko na ziemiach przedrozbiorowej Polski ale i Europy. Poważne ograniczenia w organizowaniu pielgrzymek nastąpiły po wygranej przez Niemców plebiscycie na Warmii w 1921 r. Ciągle jednak przybywały polskie łosierzy do Gietrzwałdu. W uroczystościach jubileuszowych w 1927 r. (50-lecie objawień) wzięło udział ok. 50 tys. pielgrzymów. Pielgrzymki odbywały się również po przejściu władzy w Niemczech przez hitlerowców. Dopiero w 1940 r., wykorzystując stan wojenny, policja niemiecka otoczyła Gietrzwałd i pod pretekstem panującej we wsi epidemii szkarlatyny zawróciła ok. 20 tys. pątników³. Pisząc dzisiaj o roli czy randze sanktuarium w Gietrzwałdzie nie można zapominać o jego dziedzictwie historyczno-patriotycznym i kulturowym i w tym aspekcie należy postrzegać współczesność ośrodka.

Wydaje się, że sanktuarium w Gietrzwałdzie posiada wszelkie przesłanki, aby w przyszłości rozwinąć się w ośrodek o znaczeniu ogólnokrajowym czy nawet międzynarodowym. W pierwszym rzędzie należy tutaj wymienić walory religijne, a więc kilkunastowieczny kult maryjny skupiony wokół obrazu MB Gietrzwałdzkiej, a od XIX w. związany także, a może przede wszystkim, z miejscowymi objawieniami, tradycje patriotyczne rozwijane tu również od stuleci oraz aktywną posługę duszpasterską obecnych gospodarzy sanktuarium. Dodatkowym walorem, często niedocenianym w innych ośrodkach, jest coraz bardziej rozbudowywane odpowiednie zaplecze do obsługi pielgrzymów.

³ W. P i o w a r s k i, *Łosierzy do Gietrzwałdu*, Studia Warmińskie, t. 14, 1977, s. 159.

Reasumując należy jeszcze raz podkreślić, że w sieci ośrodków pielgrzymkowych Polski Gietrzwałd zajmuje istotną pozycję. Należy do grupy sanktuariów, które poprzez swoje tradycje pielgrzymkowe odegrały znaczącą rolę w rozwoju polskiej religijności, zwłaszcza religijności maryjnej. O randze ośrodka świadczy około 800 tys. pątników rocznie. Wydaje się, że nadeszła pora, aby przystąpić do pogłębionych studiów nad miejscem Gietrzwałdu w rozwoju pielgrzymowania polskiego.

Literatura

A. Jackowski, I. Sołjan, E. Bilaska - Wodecka, *Religie świata. Szlaki pielgrzymkowe*, Wielka Encyklopedia Geografii Świata, t. XV, Poznań 1999.

A. Jackowski, A. Witkowska, Z. Jabłoński, I. Sołjan, E. Bilaska, *Przestrzeń i sacrum. Geografia kultury religijnej w Polsce i jej przemiany w okresie od XVII do XX w. na przykładzie ośrodków kultu i migracji pielgrzymkowych*, Kraków 1995.

S. Ryłko, *Dzieje parafii Gietrzwałd na Warmii po rok 1877*, Kraków 1992.

S. Ryłko, *Łaskami słynący obraz Matki Boskiej w Gietrzwałdzie*, Kraków 1995.

Studia Warmińskie, t. 14, 1977.